

DİYARBEKİR VİLAYETİ MAARİF MASRAF BÜTÇELERİ (1870–1920)

Özet

Tanzimat'tan itibaren gerek merkezde ve gerekse taşrada oluşturulan düzenli ve modern bütçelerle, diğer masraflarda olduğu gibi, maarif gelir ve harcamaları da disiplin altına alınmış ve belirli esaslara bağlanmıştır. Bu çerçevede, Diyarbekir Vilayeti'nin maarif gelir bütçesini oluşturan öşür maarif yardım hissesi, harcama yapılacak kişi veya kurumlarından eser kalmamış vakıfların geliri (evkaf-ı münderise), gayrimenkul maarif hissesi, hamiyetli şahısların yardımları gibi mali kaynaklar, XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren hazırlanan düzenli ve ayrıntılı maarif masraf bütçeleriyle eğitim kurumları ve eğitim çalışanlarının masraf ve maaşlarına tahsis edilmiştir. Söz konusu masraf bütçelerinde, hemen hemen her okulun hademe ve müdür maaşından kira ve tamirat masrafına kadar, harcama kalemleri tek tek belirtilmiştir.

CITY of DİYARBAKIR BUDGET of EDUCATION EXPENSES

Abstract

Regular and Modern Budgets formed either in the center or in the provinces since Reform (Tanzimat), education and expenses were disciplined and were bound by certain bases as similiar branches. In this frame tithe education aid share, income of foundation (Evkaf-ı münderise) which had no person to spend or no sign of establishments, real estate education share, financial sources like public spirited personalities' aid which formed education income budget of City of Diyarbekir were collected to expences and salaries of education establishments and workers with their regular and detailed education expense budgets which had been formed since the last quarter of 19th century. In the so called expense budgets almost each item of every school from salaries of servant and director to rent and repair expense had been determined.

Giriş

Tanzimat Dönemi ile birlikte Osmanlı Devleti'nde modern anlamda bir bütçe geleneğinin doğduğu görülmektedir. Tanzimat yönetimi hazırladığı bütçelerin uygulanmasını da titizlikle izleyerek her yıl hazinenin fiili gelir ve giderini gösteren kesin hesaplar düzenlemiştir. Merkezdeki bütün bu gelişmeler ve ciddiyet, taşrada da kendisini göstermiş, vilayetlerde de bütçeler hazırlanmaya başlamıştır.

Merkezdeki bu gelişmelerin, vilayetlere nasıl yansıdığını göstermek açısından ve vilayet bütçeleri ile ilgili bir örnek teşkil etmesi bakımından, 26 Nisan 1871(5 Safer 1288)'de gönderilen “**Vilayet Masarifat-ı Umumiyesi Hakkında Talimat**” irdelenecektir. Talimatname, dokuz bendden oluşmaktadır. Burada vilayet mal sandıklarından kullanılacak masraf türleri beş adet olarak belirlenmiştir. Bu masraf kalemleri dâhiliye, maliye, şer'iyye, maarif, ticaret ve nafia kısımlarıdır. Bu masrafların kayıt edilmesi için hazine tarafından gönderilen “**muvaazene**

defterleri”ne yazılacaktır. 1871(1288)’den itibaren de her sene hazinenin gönderdiği defterlere masraflar kayıt edilecektir. Vilayet’in masrafları için bu defter esas alınacaktır. Vilayetlerden hazineye gönderilen “muavazene defterleri”nde yazılı bulunan masraflar dışında bir harcama yapmak katiyen söz konusu olmayacaktır.

Vilayetin genel olarak masrafları iki kısımdan oluşmaktadır. Birincisi maaşlar, ikincisi ise belirlenmemiş masraflardır. Bunlar; zabtiye askerinin tayini dolayısıyla ortaya çıkan giderleri, yol masrafları, hastanelerdeki hastaların bakımı, inşaat, tamirat, mefruşat, kömür ve top masrafları, zabtiye askerinin elbisesi, kalebendler yevmiyesi, matbuat masrafı, kırtasiye giderleri, memur harcırahları, mekteplerin masrafları, telgraflar ve yol masrafları gibi gider kalemleridir. Bu kalemler için yapılan harcamalar, muvazene defterlerinde gösterilecek miktar ölçüsünde olacaktır. Ancak bu belirlenmiş miktarı aşan bir durum meydana geldiğinde hazineye sorulacak ve gelen cevap doğrultusunda hareket edilecektir.

Dâhiliye, maliye, şer’iyye, maarif, ticaret ve nafia kısımlarının her sene için belirlenen tahsisatı bir diğerine nakil olunamayacaktır. Zaruret halinde bu durum izne tabi olacaktır.

Hazineden vilayetlere gönderilen muvazene defterleri doğrultusunda her sancak ve kaza için de ayrı ayrı defterler ve cetveller hazırlanacak, daha sonra bunlar vilayette birleştirilecektir.¹

A. Vilayet Maarif Geliri

Medrese ve sıbyan mekteplerinin temel ekonomik dayanağı olan vakıfların zamanla önemini yitirmesi ve Tanzimat’la birlikte çok sayıda yeni okulun açılması, devletin ekonomisini ciddi anlamda olumsuz etkilemiştir. II.Abdülhamid devrinin ilk yıllarından itibaren, devlet hazinesinden Maarif Nezareti’ne ayrılan tahsisatın miktarı uzun yıllar 50.000 ila 100.000 lira arasında değişmiştir. Çeşitli mali sıkıntılardan dolayı maarife fazla para ayıramayan hükümetler, sadece maarif giderlerine karşılık olacak mali kaynaklar oluşturmak için bazı kanunlar çıkarmış ve yeni uygulamalar benimsenmiştir.²

Mesela, Diyarbakir Valiliğine gönderilen 21 Aralık 1879 (9 Kânunuevvel 1295) tarihli bir yazıya göre, vakıf gelirlerinin tahsis edildiği kişi veya cihetlerden eser kalmaması durumunda bu vakıfların gelirleri Evkaf Hazinesi’ne aktarılmayacak; maarifin yaygınlaştırılması yolunda sarf edilecektir.³

Sözü edilen bu emirlerin ileriki tarihlerde Diyarbakir’de uygulamaya konulduğu görülmektedir. Örneğin, Dilaver Paşa Vakıflarına bağlı olan ve buraya gelir sağlayan mallar ve yapılar, 1894 (R. 1310) yılında Vilayet Maarif idaresi tarafından zapt edilmiştir. Bu nedenle, 1894 yılından 1901 yılı sonuna kadarki vergisinin, Vilayet Maarif idaresince ödenmesi kararlaştırılmıştır.⁴

Maarifin malî kaynaklarından biri de gayrimenkullerden elde edilen gelirlerdi. Diyarbakir Maarif İdaresi, Diyarbakir Maarif Komisyonu’na ait gayrimenkullerin isim, adres ve eski kira bedellerini belirterek, kiraya verilmek üzere resmi ilânla duyurmaktaydı. Mesela, 1912(R. 1328) Martı’nın başından itibaren bir sene müddetle kiralanmak için dokuz adet gayrimenkulün toplam eski

¹ Selda Kılıç, “Tanzimat Sonrası Osmanlı Vilayet Bütçeleri”, *Tarih Araştırmaları*, Sayı: 31, Yıl: 2002, s. 194-195

² Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara, 1991, s. 156-162

³ *Diyarbakir Vilayet Salnamesi (DVS)*, H. 1312, s. 184

⁴ *BOA, İ. MF*, 1320. Z. 26; *BOA, ŞD*, 218/39

kira bedeli 380 kuruş olarak belirtilmiş ve vilayet resmi gazetesinde ilân edilmiştir. Talip olan kişiler Maarif İdaresi'ne müracaat edecektir.⁵

Maarif hizmetleri için ihtiyaç duyulan kaynak, vakıf gelirlerinin ve gayrimenkul vergisi maarif hissesinin yanı sıra, halktan toplanan öşür maarif yardım hissesi ve hamiyetli ahalden alınan yardım paraları ile finanse edilmiştir.

B. Masraf Bütçeleri

Diyarbakır Vilayeti'nin maarif gelir bütçesini oluşturan ve yukarıda sözü edilen mali kaynaklar, XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren hazırlanan düzenli ve ayrıntılı maarif masraf bütçeleriyle eğitim kurumları ve eğitim çalışanlarının masraf ve maaşlarına tahsis edilmiştir.

Sadrazamlık makamının 6 Şubat 1896 (25 Kânunusani 1311) tarihli tezkiresi doğrultusunda,⁶ Diyarbakır dâhil olmak üzere altı doğu vilayetinin 1896(R. 1312) yılı umumi maarif bütçe özetleri, Maarif Nezareti tarafından ayrı ayrı hazırlanarak 25 Mart 1896 (13 Mart 1312) tarihli tezkireyle Babîâlî'ye takdim edilmiştir.⁷

Diyarbakır vilayetinin maarif masrafı için ayrılan ödenek ve maarif kadrosuna tahsis edilen maaş miktarları aşağıda Tablo 1'de gösterilmiştir.⁸

Tablo 1
Diyarbakır Vilayeti'nin 1896 (R.1312) Yılı Maarif Masraf Bütçesi

İDARE KADROSU	MAARİF İDARESİ		TOP. MASRAFLAR	TOP. MAAŞLAR	G. TOPLAM
	MASRAFLAR	MAAŞLAR			
Maarif Müdürü	-----	24.000 Kr			
Muhasebe Memuru	-----	10.800 Kr			
Maarif Kâtibi	-----	6.000 Kr.	2.160 Kr.	44.400 Kr.	46.560
Sandık Emni	-----	2.400 Kr.			Kuruş
Hademe	-----	1.200 Kr.			
Çeşitli Masraflar ve Yakacak	2.160 Kr.	-----			
YATILI MÜLKİ İDADİ MEKTEBİ					
Müdür	-----	9.000 Kr.	95.000	119.040	214.040 Kr.
Muallimler	-----	82.200 Kr	Kuruş	Kr.	
Müdür Muavinleri	-----	7.800 Kr.			
Memurlar	-----	10.200 Kr			
Hademe	-----	9.840 Kr.			
Mükâfat Dağıtım	1.500 Kr.	-----			
Aydınlatma	4.000 Kr.	-----			
Yiyecek	50.000 Kr	-----			

⁵ *Diyarbakır Gazetesi*, No: 1739, 22 Şubat 1912 (4 Rebiyülevvel 1330)

⁶ *BOA, DH. TMİK. S, 1/54*

⁷ *BOA, DH. TMİK. S, 1/69*, Maarif Nezareti'nin 19 Ekim 1896 (12 Cemaziyülevvel 1314) tarihli tezkiresi; *Y. PRK. BŞK, 52/50, 31 Mayıs 1897 (29 Zilhicce 1314)*

⁸ *BOA, Y. EE, 131/22*

Giyim	30.000 Kr	-----			
Yakacak	6.000 Kr.	-----			
Çeşitli Masraflar	2.000 Kr.	-----			
Tıbbi Malzeme Bedeli	1.500 Kr.	-----			
DARÜLMUALLİMİN MEKTEBİ					
Muallim	-----	7.200 Kr.			
Hademe	-----	840 Kr.	360 Kr.	8.040 Kr.	8.400 Kuruş
Çeşitli Masraflar	360 Kr.	-----			
VİLAYET RÜŞDİYE MEKTEPLERİ⁹					
Muallimler	-----	77.028 Kr			
Hademe	-----	7.812 Kr.	8.000 Kr.	84.840 Kr.	92.840 Kuruş
Çeşitli Masraflar	8.000 Kr.	-----			
DİĞER MASRAF VE MAAŞLAR					
Ermeni Mektebi Lisan-ı Osmanî Muallimi	-----	1.800 Kr.	-----	1.800 Kr.	1.800 Kuruş
Diğer Lisan-ı Osmanî Muallimleri ¹⁰	-----	1.800x20	-----	36.000 Kr.	36.000 Kuruş

Diyarbakır vilayetinin 1896 yılı bütçesinde maarif için ayrılan ödenek 388.976 kuruştur. Bu paradan 46.560 kuruş maarif müdürü ve hademesine, 214.040 kuruş İdadî mektebine, 101.240 kuruş Kız Rüşdiyesi muallimesi ile Dârümuallimin'e ve 1.800 kuruş Ermeni mektebi Lisan-ı Osmanî muallimine tahsis edilmiştir. Bu harcamalar dikkate alındığında 25.336 kuruş fazlalık kalmaktadır.¹¹ Ancak, 20 Osmanlıca mualliminin tayin edilmesiyle maaş harcamalarına 36.000 kuruş daha ilave edilmiş ve bütçe açık vermiştir.

Diyarbakır vilayetinin 1913(R. 1329) yılı hususi bütçesinde vilayetin toplam geliri 2.576.850 kuruş, toplam gider ise 2.634.119 kuruş olarak tayin edilmiştir. Söz konusu gelirden Vilayet Maarif Dairesi'ne tahsis edilen miktar 1.082.942 kuruştur. Maarif için ayrılan bu para çeşitli kalemlere dağıtılarak aşağıdaki şekilde paylaşılmıştır:¹²

Tablo 2
Diyarbakır Vilayeti 1913 (R.1329) Yılı Maarif Masraf Bütçesi

MASRAF ÇEŞİDİ	BİR YILLIK MASRAF		UMUMİ HEYETÇE KABUL OLUNAN
	HÜKÜMETÇE TEKLİF OLUNAN	ENCÜMENÇE KABUL OLUNAN	
	İDADİ MEKTEPLERİ		
Maaş	252.000 Kr.	252.000 Kr.	252.000 Kuruş
Masraf	17.250 Kr.	17.250 Kr.	17.250 Kuruş
	DARÜLMUALLİMİN MEKTEBİ		
Maaş	123.000 Kr.	123.000 Kr.	123.000 Kuruş
Masraf	162.800 Kr.	162.800 Kr.	162.800 Kuruş
	ERKEK VE KIZ RÜŞDİYE MEKTEPLERİ		
Maaş	167.700 Kr.	167.700 Kr.	167.700 Kuruş
Masraf	25.200 Kr.	25.200 Kr.	25.200 Kuruş
	İBTİDAİ MEKTEPLERİ MÜFETTİŞ VE MUALLİMLERİ		
Maaş	271.992 Kr.	271.992 Kr.	271.992 Kuruş

⁹ Diyarbakır vilayeti dâhilinde bu tarihte Diyarbakır İnas Rüşdiyesi ile Silvan, Siverek, Mardin, Cizre, Ergani, Eğil, Palu, Çermik ve Çüngüş rüşdiye mektepleri mevcuttur. (Bkz. Y. EE, 131/22)

¹⁰ Rüşdiye derecesinde bulunan gayrimüslim mekteplerine 20 tane Osmanlıca öğretmeni tayin edilmekteydi.

¹¹ BOA, DH. TMK. S. 2/103, Vilayetlerin maarif tahsisatını ve bütçelerini gösteren tablo.

¹² BOA, İ. DH, 1332. S. 24

	DOĞUDA AÇILACAK MEKTEPLERİN TAHSİSATI		
Masraf	63. 000 Kr.	63. 000 Kr.	63. 000 Kuruş
TOPLAM	1. 082. 942 Kr.	1. 082. 942 Kr.	1. 082. 942 Kuruş

Maarif Nezareti'nin 1914 (R. 1330) senesi genel maarif bütçesinde bütün vilayetlerin maarif harcamaları için 15.000.000 kuruş tahsis edilirken, Diyarbekir vilayetine 348.700 kuruş ayrılmıştır.¹³

Osmanlı hükümeti, Diyarbekir vilayetinin maarife ve mektebe olan ihtiyacını gerektiği kadar nazara aldığı için “Vilayet Maarif Dairesi”nin 1914 (R. 1330) yılı hususi masraf bütçesinin bütün fasıl ve maddelerinde, bir önceki yıla nispetle, büyük oranda artış yapılmasını teklif etmiştir. Bu hakiki ihtiyacı gerçekten takdir eden Encümen ve Heyet-i Umumiye de maarif masrafında artış yapılmasını kabul etmiş ise de, vilayet bütçesi hükümetin teklifini tamamıyla karşılayacak bir gelire sahip değildir. Bu nedenle, hükümetin teklifinin bazı kısımlarında tasarruf ve indirim yapmaya ister istemez mecbur kalmıştır. Bununla beraber, memleketin şiddetle muhtaç olduğu bir “Ana Mektebi” ihdas etmek, Dârümualliminin mektebine bir “Sanayi-i Nefise Muallimi” ilave eylemek, ibtidai mektepleri muallimlerinin maaşlarına Tedrisat-ı İbtidaiye kanunu doğrultusunda aylık 50’şer kuruş zam yapmak gibi lüzumlu masraflara katlanmaktan çekinmemiştir. Fakat maarif müfettişlerinin sayısının artırılmasından bir fayda sağlanmadığı tecrübeyle sabit olduğu için, mesela, tamamı farklı cemaatlere mensup 9 mektebi bulunan Siverek sancağına bir müfettiş tayin ve istihdam etmek israf olarak görülmüştür. Bu sebeple, bütün vilayete mahsus olmak üzere biri aylık 1000 kuruş, diğeri aylık 600 kuruş maaşlı iki müfettişin görevlendirilmesi kabul edilmiştir. Hükümet adına vilayet ve maarif müdürü tarafından müfettişlerin lüzum ve icabı ve Maarif Nezaret’inin bu husustaki maksadı şiddetle müdafaa ve izah olunmasına rağmen, bu maddeye ne bu adet müfettişten ve ne de bu miktar masraftan fazla bir şey eklenmesine Heyet-i Umumiye ikna edilememiştir.¹⁴ Bu sebeple, Vilayetin 1914 yılı maarif masraf bütçesi aşağıdaki şekilde kabul edilmiştir.¹⁵

Tablo 3
Diyarbekir Vilayeti 1914(R.1330) Yılı Maarif Masraf Bütçesi

MASRAF ÇEŞİDİ	BİR YILLIK MASRAF			DÜŞÜNCELER
	HÜKÜMETÇE TEKLİF OLUNAN	ENCÜMENCE KABUL OLUNAN	UMUMİ HEYETÇE KABUL OLUNAN	
	İDADİ MEKTEPLERİ			-----
Maaş	406. 800 Kr.	262. 800 Kr.	262. 800 Kuruş	-----
Masraf	50. 256 Kr.	17. 256 Kr.	17. 256 Kuruş	-----
Tedrisat-ı Taliye Mekâtibî Tamiratı	2. 500 Kr.	1000 Kr.	1000 Kuruş	Mardin İdadî Mektebi döşeme tamiratı için
	DARÜLMUALLİMİN MEKTEBİ			
Maaş	123. 000 Kr.	130. 200 Kr.	130. 200 Kuruş	
Masraf	201. 800 Kr.	161. 800 Kr.	161. 800 Kuruş	
İnşaat ve Tamirat	5. 000 Kr.	2. 500 Kr.	2. 500 Kuruş	
	TEDRİSAT-I İBTİDAİYE KISM-I ALİ MEKÂTİBİ			
Maaş	216. 000 Kr.	205. 200 Kr.	205. 200 Kuruş	

¹³ BOA, DH. UMVM, 49/1

¹⁴ BOA, İ. DH, 37, 1332. S. 24, Diyarbekir Vilayeti'nin 1914(R.1330) senesi varidat ve masarifat-ı hususiyesine ait bütçenin 31 Aralık 1913 (18 Kânunuevvel 1329) tarihli esbab-ı mucibe layihası.

¹⁵ BOA, İ. DH, 37, 1332. S. 24

Masraf	25. 200 Kr.	19. 800 Kr.	19. 800 Kuruş	
İnşaat ve Tamirat	123. 000 Kr.	93. 000 Kr.	93. 000 kuruş	
ANA MEKTEBİ				
Maaş	16. 800 Kr.	16. 800 Kr.	16. 800 Kuruş	
Masraf	6. 700 Kr.	6. 700 Kr.	6. 700 Kuruş	
İBTİDAİ MEKTEPLERİ				
Müfettişlerin Maaşı	48. 000 Kr.	19. 200 Kr.	19. 200 Kuruş	
Müfettiş Harcırahı	36. 000 Kr.	12. 000 Kr.	12. 000 Kuruş	
İbtidai Mek. Maaşı	267. 180 Kr.	267. 180 Kr.	267. 180 Kuruş	
İbtidai Mek. Masrafı	31. 660 Kr.	31. 660 Kr.	31. 660 Kuruş	
İbtidai Mek. İnşaat ve Tamirâtı	65. 000 Kr.	40. 000 Kr.	40. 000 Kuruş	Merkez Erkek İbtidai Mek. Tamir masrafı için
ÇEŞİTLİ MASRAFLAR				
Harcırah	10. 000 Kr.	10. 000 Kr.	10. 000 Kuruş	
Fakir çocukların Kitap ve Risale bedeli	3. 000 Kr.	3. 000 Kr.	3. 000 Kuruş	
Düşünülmeyen Masraflar	10. 000 Kr.	10. 000 Kr.	10. 000 Kuruş	
Gayrimüslim Mektepleri Tahsisâtı	30. 534 Kr.	30. 534 Kr.	30. 534 Kuruş	
Maden'de mahalli gelirle idare edilen mekteplerin maaşı	7. 800 Kr.	7. 800 Kr.	7. 800 Kr.	
Maden'de mahalli gelirle idare edilen mekteplerin masrafı	900 Kr.	900 Kr.	900 Kuruş	
TOPLAM	1. 687. 130 Kr.	1. 349. 330 Kr.	1. 349. 330 Kuruş	

Vilayetin 1914 yılı toplam hususi geliri 3.053.783 kuruş iken, toplam hususi masrafı 3.052.183 kuruş olarak tayin edilmiştir. Bu umumi masraf içinde, Tablo 3'te görüldüğü gibi, Maarifin harcama miktarı 1.349.330 kuruş olarak ayarlanmıştır.

1913 yılında, hususi mekteplerde görev yapan Lisan-ı Osmanî muallimlerinin maaşı umumi bütçeden karşılandığı için 1914 yılı vilayet hususi bütçesinde yer almamıştır. Ancak, Maarif Nezareti'nin, söz konusu maaş meblağını umumi bütçeden çıkarması bu muallimlerin mağduriyetine neden olmuştur. 1914 yılının başından itibaren istihdam edildikleri halde maaş alamamışlardır. Bu nedenle, 6 Eylül 1914 (15 Şevval 1332) tarihli iradeyle Diyarbekir vilayetinin 1914 senesi hususi bütçesinin maarif kısmında "Mekâtib-i Hususiye Lisan-ı Osmanî Muallimlikleri Maaşatı" adıyla yeni bir madde oluşturularak, maarife ait diğer fasıl ve maddelerden buraya 24.000 kuruş nakledilmesine müsaade edilmiştir.¹⁶

17 Eylül 1914 (26 Şevval 1332) tarihli iradeyle, vilayetin 1914 yılı hususi bütçesinin maarif kısmında "Mekteb-i Sultani Leyli ve Meccani Talebe Masarifi" adıyla başka bir maddenin açılarak, fazla gelirden 13.200 kuruşun buraya eklenmesine izin verilmiştir.¹⁷

7 Kasım 1914 (18 Zilhicce 1332) tarihli iradeyle, bedeli fazla gelirden karşılanmak üzere, vilayetin 1914 senesi hususi bütçesinin maarif kısmının altıncı faslının birinci maddesine 5.400, on

¹⁶ BOA, İ. DH, 1332. L. 15; DH. UMVM, 128/27

¹⁷ BOA, İ. DH, 1332. L. 26; DH. UMVM, 70/39; DH. UMVM, 128/38

üçüncü faslın üçüncü maddesine 65.000 ve on beşinci faslın birinci maddesine 25.000 kuruşun ilavesine müsaade edilmiştir.¹⁸

Diyarbakir Vilayeti'nin 1916(R. 1332) yılı hususi bütçesinde, vilayetin toplam geliri 3.340.778 kuruş ve toplam gideri 2.808.476 kuruş olarak belirtilmiştir. Maarif harcamaları için ayrılan tahsisatın toplamı ise 1.628.656 kuruş olup, maarif kurumları arasında aşağıdaki şekilde dağıtılmıştır:

Tablo 4
Diyarbakir Vilayeti 1916(R.1332) Yılı Maarif Masraf Bütçesi

MEKTEP ADI / MASRAF ÇEŞİDİ	ORTAÖĞRETİM KURUMLARI		TOPLAM
	MASRAF	MAAŞ	
İdadi Mektepleri	104. 000 Kr.	336. 600 Kr.	440. 600 Kuruş
İLKÖĞRETİM KURUMLARI			
İbtidai Mektepleri	60. 200 Kr.	695. 700 Kr.	755. 900 Kuruş
DÂRÜLMUALLİMİN			
Dârümuallimin Mektebi	206. 100 Kr.	144. 600 Kr.	350. 700 Kuruş
ÇEŞİTLİ MASRAFLAR			
Mekteplerin Tamiri	35. 500 Kr.	-----	35. 500 Kuruş
Muallimlerin Harcırahı	20. 000 Kr.	-----	20. 000 Kuruş
Mekteplerin Kiraları	21. 456 Kr.	-----	21. 456 Kuruş
Sultani Parasız Yatılı Talebe Masrafı	4. 500 Kr.	-----	4. 500 kuruş
GENEL TOPLAM	451. 756 Kr.	1.176.900Kr.	1.628.656 Kuruş

Diyarbakir Vilayeti'nin 1917(R. 1333) yılı hususi gelir bütçesinde, vilayetin toplam hususi geliri 4.070.870 kuruş olarak belirtilmiştir. Bu gelirin 1.264.260 kuruşluk kısmı, doğrudan doğruya resmi kanunlarla tespit edilmiş maarif ekonomik kaynaklarından elde edilmektedir. Mesela, aşar vergisi maarif hissesi bedeli olarak hazineден alınacak para 440.000,¹⁹ Müsakkafat (gayrimenkul) vergisi maarif hissesi 34.680, mekâtib geliri 9.100 ve Tedrisat-ı İbtidaiye Tekâlif-i Mecburesi 780.480 kuruş olarak kaydedilmiştir.

Vilayetin 1917 yılı toplam hususi masrafı ise 3.589.692 kuruş olup, maarif için 1.559.211 kuruş tahsis edilmiştir. Bu ödenek, vilayet maarif kurumları arasında aşağıdaki şekilde paylaşılmıştır:²⁰

Tablo 5
Diyarbakir Vilayeti 1917 (R.1333) Yılı Maarif Masraf Bütçesi

MEKTEP ADI / MASRAF ÇEŞİDİ	ORTAÖĞRETİM KURUMLARI		TOPLAM
	MASRAF	MAAŞ	
İdadi Mektepleri	114. 150 Kr.	317. 100 Kr.	431. 250 Kuruş

¹⁸ BOA, DH. UMVM, 128/75

¹⁹ Aşar vergisinden alınan maarif hissesi, 20 Temmuz 1330 tarihinde çıkarılan kanun maddesi gereği önce genel bütçeye aktarılmakta ve evvelki sene dikkate alınarak vilayet hususi idaresine verilmekteydi.

²⁰ BOA, İ. DUİT, 66-2/6-1

İLKÖĞRETİM KURUMLARI			
İbtidai Mektepleri	56. 100 Kr.	694. 380 Kr.	750. 480 Kuruş
	DARÜLMUALLİMİN		
Darülmualimin Mektebi	137. 000 Kr.	141. 000 Kr.	278. 000 Kuruş
	ÇEŞİTLİ MASRAFLAR		
Mekteplerin Tamiri	27. 000 Kr.	-----	27. 000 Kuruş
Muallimlerin Harcırahı	15. 000 Kr.	-----	15. 000 Kuruş
Mekteplerin Kiraları	22. 356 Kr	-----	22. 356 Kuruş
İbtidai Mekteplere devam eden fakir çocukların Kitap ve Kırtasiye bedeli.	2. 000 Kr.	-----	2. 000 Kuruş
Sultani Parasız Yatılı Talebe Masrafı	1. 125 Kr.	-----	1. 125 Kuruş
Avrupa'ya Gönderilecek Talebe Masrafı	30. 000 Kr.	-----	30. 000 Kuruş
Tedrisat-ı İbtidaiye Meclisleri ile Maarif Encümenleri	2. 000 Kr.	-----	2. 000 Kuruş
Kırtasiye Masrafı			
GENEL TOPLAM	406. 731 Kr.	1.152.480 Kr.	1.559.211 Kuruş

Diyarbakir Vilayeti'nin 1917 yılı hususi bütçesine "Avrupa'ya gönderilecek talebe masrafı" adıyla 30.000 kuruşluk bir tahsisat konulmuştur. Ancak, devam etmekte olan I. Dünya savaşı dolayısıyla, Avrupa'ya talebe gönderilmesine ve bu paranın bunun için sarfına imkân yoktu. Bu nedenle, söz konusu tahsisatın vilayetçe Halep Darülmuallimatı'na gönderilecek 10 kız talebenin yatılılık masraflarına sarfı encümen kararıyla gerekli görüldü ve Dâhiliye Nezareti'nden müsaade istendi. Bu teklif, 1 Aralık 1917 (16 Safer 1336) tarihli iradeyle onaylanarak bütçenin sözü edilen maddesinin, "Halep Darülmuallimatı'na gönderilecek talibat masarifi" adıyla değiştirilmesi uygun görüldü.²¹

Zor sancağına bağlı olan Resulayn kazasının Diyarbakir vilayetine bağlanması sebebiyle, Vilayet'in 1917 senesi hususi bütçesinin maarif kısmına ilave yapıldı. Buna göre, "Mekâtib-i İbtidaiye Maaşatı" maddesine 12.481 kuruş, "Mekâtib-i İbtidaiye Masarifi" maddesine 1.400 kuruş ve "Mekâtib İcaratı" (Mektep kiraları) maddesine 3.360 kuruş tahsisat eklenmesi kararlaştırıldı.²²

Diyarbakir Vilayeti'nin 1918 (R. 1334) yılı hususi bütçesinde; vilayetin toplam hususi geliri 5. 354. 214 kuruş ve toplam hususi gideri 5.243.302 kuruş olarak belirtilmiştir. Maarif harcamaları için ayrılan tahsisatın toplamı ise 2.062.406 kuruştur.²³

Diyarbakir vilayetinin 1918 yılı hususi gelir bütçesinde, doğrudan doğruya resmi kanunlarla tespit edilmiş maarif ekonomik kaynaklarından elde edilecek gelir oranları hükümetçe ayrı ayrı teklif edilmiştir. Fakat bu oranlar, Meclis-i Umumi-i Vilayetçe, vilayetin içinde bulunduğu durum dikkate alınarak büyük ölçüde değiştirilmiştir. Buna göre, aşar vergisi maarif hissesi muadili olarak hazineден alınacak miktar 680.000 kuruştan 1.518.666 kuruşa, Tedrisat-ı İbtidaiye Tekâlif-i Mecburesi 961. 060 kuruştan 1.104.500 kuruşa çıkarılmış; Müsakkafat vergisi maarif hissesi 34.680 ve Mekâtib geliri 9.100 kuruş olarak bir önceki yılda olduğu gibi sabit tutulmuştur.

Vilayetin 1918 yılı maarif hususi masraf bütçesi, her düzeydeki mektebin aylık ve yıllık maaş ve masrafı ayrı ayrı gösterilmek suretiyle çok detaylı hazırlanmıştır. Ancak, burada çok fazla

²¹ BOA, İ. DUİT, 66-2/6-3; DH. UMVM, 21/46

²² BOA, İ. DUİT, 66-2/6-6, 30 Mayıs 1918 (19 Şaban 1336); DH. UMVM, 151/96, 30 Ocak 1918

Rebiyülâhır 1336)

²³ BOA, İ. DUİT, 66-2/6-7, 20 Kasım 1918 (15 Safer 1337)

ayrıntıya girmeden, mekteplerin maaş ve masraf durumları “Ortaöğretim” ve “İlköğretim” ana başlıkları altında kazalar bazında incelenecektir.²⁴

Tablo 6
Diyarbakir Vilayeti 1918 (R. 1334) Yılı Ortaöğretim Kurumları (Siverek, Mardin ve Maden İdadî Mektepleri) Masraf Bütçesi

İDARE VE EĞİTİM KADROSU	İDADİ MEKTEPLERİ		MASRAF (Kuruş)	
	MAAŞ (Kuruş)		1917	1918
	1917	1918		
Müdür	14.400	15.600	-----	-----
Ulum-ı Diniye Muallimi	8.400	9.600	-----	-----
Lisan-ı Osmanî Muallimi	9.600	9.600	-----	-----
Lisan-ı Ecnebi ve Hat Muallimi	9.600	9.600	-----	-----
Tarih ve Coğrafya Muallimi	9.600	9.600	-----	-----
Riyaziye Muallimi	9.600	9.600	-----	-----
Ulum-ı Tabiiye ve Ameli Makine Muallimi	9.600	9.600	-----	-----
Resim ve El İşleri Muallimi	7.200	7.200	-----	-----
Ziraat Muallimi	9.600	9.600	-----	-----
Hüsn-i Hat Muallimi	1.800	1.800	-----	-----
Terbiye-i Bedeniye Muallimi	3.600	3.600	-----	-----
Gına (Müzik) Muallimi	2.400	2.400	-----	-----
İbtidai Kısmı Baş Muallimi	6.000	7.200	-----	-----
İbtidai Kısmı Muallimi	4.800	4.800	-----	-----
İbtidai Kısmı Muallimi	3.600	3.600	-----	-----
Kâtib	4.800	4.800	-----	-----
Mubassır	3.600	3.600	-----	-----
Hademe (2 nefer)	4.800	4.800	-----	-----
TOPLAM	123.000 Kr	126.600 Kr.	-----	-----
ÇEŞİTLİ MASRAFLAR				
Kırtasiye ve Yakacak	-----	-----	4.500	6.000
Mektep sıralarının tamiri ve noksanların ikmali	-----	-----	2.400	2.400
Tarih ve Coğrafya öğretim levazımatı	-----	-----	3.900	3.900
Tarih-i Tabii harita ve aletleri	-----	-----	24.000	-
Hesap, Cebir ve Hendese aletleri	-----	-----	3.900	3.900
Alat ve Edevat-ı Hekimiye	-----	-----	24.900	-
Dershane alat ve edevatı numuneleri	-----	-----	3.900	3.900
Kimya alat ve eczası	-----	-----	9.900	-
El işleri aletleri	-----	-----	1.950	1.650
Kimya-i Zirai aletleri	-----	-----	4.950	4.950
Alat ve edevat-ı ziraiye	-----	-----	24.900	8.300 ²⁵
Resim aletleri	-----	-----	3.000	3.000
Teknoloji numuneleri	-----	-----	1.950	1.950
TOPLAM	-----	-----	114.150 Kr.	39.950 Kr

Tablo 6’da görüldüğü gibi, Siverek, Mardin ve Maden idadîlerinin 1918 yılı muallim kadrosu ve maaşları aynı olup, her bir mektebe maaş olarak toplam 126.600 kuruş ayrılmıştır. Fakat 1917 yılında Maden idadîsine 71.100, Siverek ve Mardin idadîlerinin her biri için ise 123.000 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Tablo’da müdür ile her bir muallim ve sair görevliler için belirtilen maaş miktarı, bir yıllık toplam maaşı göstermekte; bu miktarların 12 aya bölünmesiyle aylık maaş oranları ortaya çıkmaktadır.

²⁴ BOA, DH. UMVM, 21/50, Diyarbakir Vilayeti 1918 (R. 1334) Senesi Hususi Gelir ve Masraf Bütçesi.

²⁵ Yalnız bir mektepte tecrübe ve tatbik edilmesi kararlaştırıldığı için azaltılmıştır.

Yine bu tablodan anlaşıldığına göre, her üç idadî mektebi için yapılan çeşitli masrafların toplamı 1917 yılında 114.150 kuruş iken, 1918'de 39.950 kuruşa düşürülmüştür. Bu düşüşün en büyük nedeni, mevcut durum dolayısıyla, sözü edilen aletlerin kullanılamamasıdır.

Tablo 7
Diyarbakir Vilayeti 1918 (R. 1334) Yılı İlköğretim Kurumları Masraf Bütçesi

MEKTEBİN BULUNDUĞU KAZA	MEKTEBİN ADI	İBTİDAİ MEKTEPLERİ		MASRAF(Kuruş)	
		MAAŞ (Kuruş)			
		1917	1918	1917	1918
Beşiri	Feyz-i Teali İbtidai Mektebi	12. 240	13. 440	1000	1000
	Tepe Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	400	400
	Sinan Köyü İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	400	400
Palu	Feyz-i Meşrutiyet Erkek İbtidai Mektebi	12. 240	13. 440	1000	1000
	İkinci Zükur İbtidai Mektebi	7. 200	8. 400	500	500
	İnaş İbtidai Mektebi	10. 200	10. 800	500	500
	Seydili Köyü Erkek İbtidai Mektebi ²⁶	-	5. 400	-	3000
Cizre	Rehber-i Terakki Erkek İbtidai Mektebi	12. 240	13. 440	1000	1000
	Numune-i İrfan Erkek İbtidai Mektebi	7. 200	8. 400	500	500
Çermik	Darü'l-feyz Erkek İbtidai Mektebi	12. 240	13. 440	1000	1000
	Darü'l-edeb Erkek İbtidai Mektebi	7. 200	8. 400	500	500
	Numune Erkek İbtidai Mektebi ²⁷	84. 000	87. 600	5. 400	5. 400
	Darü'l-feyz Kız İbtidai Mektebi ²⁸	43. 800	54. 600	2. 000	22. 000
Diyarbakir Merkez	Hadim-i Terakki Erkek İbtidai Mektebi	16. 200	17. 400	500	1000
	Numune-i Terakki Erkek İbtidai Mektebi	16. 200	17. 400	500	1000
	Tıralo Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	400	400
	Alıpınar Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	400	400
	Bismil Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	400	400
	Kürdacı Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	400	400
	Fare Köyü Erkek İbtidai Mektebi ²⁹	-	5. 400	-	7. 500
	Kankırd Köyü Erkek İbtidai Mektebi	-	5. 400	-	7. 500
	Gülşen-i Maarif Erkek İbtidai Mektebi	12. 240	13. 440	1000	1000
	Ravza-i Maarif Erkek İbtidai Mektebi	7. 200	8. 400	500	500
	Kız İbtidai Mektebi ³⁰	-	10. 800	-	20. 500
	Derik	Telbisim Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	400
Feyz-i Terakki Erkek İbtidai Mektebi		12. 240	13. 440	1000	1000
Numune-i Meşrutiyet Erkek İbtidai Mek.		7. 200	8. 400	500	500
Mir'at-ı Tekâmül Kız İbtidai Mektebi ³¹		-	8. 400	-	30. 500
Silvan	Hazro Nahiyesi Erkek İbtidai Mektebi	7. 200	8. 400	500	500
	Hazro'da Zırki Kız İbtidai Mektebi ³²	-	8. 400	-	20. 500
	Boşat Köyü Kız İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	400	400
	Reşadiye Erkek İbtidai Mektebi	12. 240	13. 440	2000	2000
Siverek	İkinci Erkek İbtidai Mektebi	7. 200	8. 400	500	500
	Kız İbtidai Mektebi	19. 200	22. 800	1000	1000
	Hoşin Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	400	400
	Hazro Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	400	400

²⁶ Yeni açılan mektebin, 1917 yılında tahsisatı bulunmamakta ve 1918 yılı tesis masrafı fazla gösterilmektedir.

²⁷ Diğer ibtidai mekteplerden farklı olup, kalabalık bir kadroya sahipti. Mektep kadrosunda; müdür, müdür yardımcısı, 3 hademe ve farklı dersleri okutan 13 muallim mevcuttur.

²⁸ Mektebin bünyesinde bu yıl "Ana Şubesi" açıldığı için tahsisatı artırılmıştır.

²⁹ Fare ve Kankırd Köylerindeki mektepler yeni açıldığından dolayı tesis masrafı olarak fazla tahsisat ayrılmıştır.

³⁰ Yeni açılan mektebin, 1917 yılında tahsisatı bulunmamakta ve 1918 yılı tesis masrafı fazla gösterilmektedir.

³¹ Yeni açılan mektebin, 1917 yılında tahsisatı bulunmamakta ve 1918 yılı tesis masrafı fazla gösterilmektedir

³² Yeni açılan mektebin, 1917 yılında tahsisatı bulunmamakta ve 1918 yılı tesis masrafı fazla gösterilmektedir

	Menba'-i İrfan Erkek İbtidai Mektebi	12. 240	13. 440	1000	1000
	İkinci Erkek İbtidai Mektebi	7. 200	8. 400	500	500
Savur	Kız İbtidai Mektebi	10. 200	10. 800	1. 500	1. 500
	Avine Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	400	400
	Berti Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	400	400
	Birinci Erkek İbtidai Mektebi	12. 240	13. 440	1000	1000
	İkinci Erkek İbtidai Mektebi	7. 200	8. 400	500	500
Lice	Hani Şule-i İrfan Erkek İbtidai Mektebi	12. 240	13. 440	1000	1000
	Hani Reşadiye Erkek İbtidai Mektebi	7. 200	8. 400	500	500
	Karaz Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	400	400
	Nerib Ağan Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	400	400
	Birinci Erkek İbtidai Mektebi	12. 240	13. 440	2000	2000
	İkinci Erkek İbtidai Mektebi	7. 200	8. 400	1000	1000
	Birinci Kız İbtidai Mektebi	19. 200	31. 200	1000	6. 700 ³³
Mardin	İkinci Kız İbtidai Mektebi	10. 200	10. 800	2000	1000
	Amude Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	400	400
	Selah Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	400	1. 500 ³⁴
	Leyli Aşair İbtidai Mektebi ³⁵	-	43. 200	-	181. 000
Midyat	Bürhan-ı Terakki Erkek İbtidai Mektebi	12. 240	13. 440	1000	1000
	Hasankeyf Nahiyesi Erkek İbtidai Mek.	7. 200	8. 400	700	500
	Kerboran Nahiyesi Erkek İbtidai Mek. ³⁶	-	8. 400	-	3000
	Estel Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	500	400
	Kercevz Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	500	400
	Anıkaf Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	500	400
	Gülistan-ı Meşrutiyet Erkek İbtidai Mek.	12. 240	13. 440	2. 000	1. 500
	Kız İbtidai Mektebi	17. 400	16. 200	1000	1000
	Ergani Birinci Erkek İbtidai Mektebi	12. 240	13. 440	1000	1000
	Eğil Birinci Erkek İbtidai Mektebi	12. 240	13. 440	1000	1000
	Çüngüş Hadika-i Meşveret Erk. İbt Mek.	7. 200	8. 400	800	800
Maden	Kıdan Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	600	600
	Osmaniye Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	500	500
	Piran Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	500	500
	Gezin Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	500	500
	Kallış Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	400	400
	Ancevz Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	400	400
	Alyus Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	400	400
	Feyz-i Terakki Erkek İbtidai Mektebi	12. 240	13. 440	1000	1000
Nusaybin	Rehber-i İttihad-ı Osmanî Erk. İbt. Mek.	7. 200	8. 400	500	500
	Telşe'ir Köyü Erkek İbtidai Mektebi	4. 500	5. 400	400	400
	Barika-i Meşrutiyet Erkek İbtidai Mek.	12. 240	13. 440	1000	1000
Viranşehir	Numune-i Meşrutiyet Erkek İbtidai Mek.	7. 200	8. 400	500	500
	Nimet-i Meşrutiyet Kız İbtidai Mektebi	10. 200	10. 800	600	600
	Merkez Erkek İbtidai Mektebi	-	13. 440	-	1000
Resulayn³⁷	Safha Köyü Erkek İbtidai Mektebi	-	13. 440	-	1000
	Mesice Köyü Erkek İbtidai Mektebi	-	13. 440	-	1000
TOPLAM		694. 380	883. 200	56. 100	177. 400

³³ Askeriye tarafından kullanılan mektebin demirbaş eşyası zarara uğradığından bunun tedariki için fazla tahsisat yapılmıştır.

³⁴ Demirbaş eşyadan mahrum olan mektebin eksikliklerinin ikmali için tahsisatı artırılmıştır.

³⁵ Hükümetçe, bu mektebin maaş gideri için 43. 200 ve çeşitli masrafları için de 181. 000 kuruş teklif edilmiştir. Fakat bu teklifin, Meclis-i Umumi-i Vilayetçe kabul edilmediği ve bu nedenle mektebin açılmadığı görülmektedir.

³⁶ Yeni açılan mektebin, 1917 yılında tahsisatı bulunmamakta ve 1918 yılı tesis masrafı fazla gösterilmektedir.

³⁷ Resulayn kazası, Zor sancağından bu yıl ayrılarak Diyarbekir'e bağlandığı için 1917 yılı bütçesinde yer almamıştır.

Tablo 7’de görüldüğü gibi, Diyarbekir vilayetinin 1918 yılı masraf bütçesinde ilköğretim kurumları için tahsis edilen toplam maaş 883.200 ve toplam masraf 177.400 kuruştur. Tablo’da her bir mektep için belirtilen maaş miktarı, bir yıllık toplam maaşı göstermekte; bu miktarların 12 aya bölünmesiyle mekteplerin aylık maaş oranları ortaya çıkmaktadır.

Vilayetin 1918 yılı maarif masraf bütçesine ilköğretim müfettişlerinin maaş ve bazı harcamaları için de tahsisat konulmuştur. Hükümetçe, “Siverek ve Mardin İlköğretim Müfettişliği” ile “Maden ve Merkez Sancağı Müfettişliği” şeklinde ikiye ayrılarak her birine aylık 1.200 kuruş maaş tahsisi teklif edilmiştir. Ancak, Vilayet Umumi Meclisi, müfettişlik sayısını bire indirerek aylık maaşını 1.500 kuruşa çıkartmıştır. Ayrıca, müfettişlerin resmi gezileri için 7. 200 ve kırtasiye masrafları için 1.000 kuruş tahsis edilmiştir.

Tablo 8
Diyarbekir Vilayeti 1918 (R. 1334) Yılı Dârülmuallimin Masraf Bütçesi

İDARE VE EĞİTİM KADROSU	DÂRÜLMUALLİMİN MAAŞ		MASRAF	
	1917	1918	1917	1918
Müdür ve Fenn-i Terbiye ve Tatbikat Muallimi	16. 800	16. 800	-----	-----
Müd. Muav. ve Hesab, Cebir, Usûl-i Defteri Muallimi	10. 800	12. 000	-----	-----
Lisan-ı Osmanî Muallimi	7. 200	9. 600	-----	-----
Ahlak, Malumat-ı Medeniye ve Kanuniye, Tahrir ve Kitabet Muallimi	7. 200	9. 600	-----	-----
Tarih ve Coğrafya Muallimi	7. 200	9. 600	-----	-----
Hendese ve Kozmoğrafya Muallimi	8. 400	9. 600	-----	-----
Ulum-ı Hikemiye ve Kimyeviye Muallimi	9. 600	9. 600	-----	-----
Ulum-ı Tabiiye Muallimi	8. 400	9. 600	-----	-----
Ulum-ı Diniye Muallimi	8. 400	9. 600	-----	-----
Lisan-ı Ecnebi Muallimi	2. 400	3. 600	-----	-----
Resim Muallimi	3. 600	3. 600	-----	-----
Musiki ve Ğina Muallimi	4. 800	4. 800	-----	-----
Ziraat Muallimi	3. 600	3. 600	-----	-----
Terbiye-i Bedeniye Muallimi	2. 400	3. 600	-----	-----
El İşleri Muallimi	2. 400	2. 400	-----	-----
Hüsn-ü Hat Muallimi	1. 200	1. 200	-----	-----
Hesab ve Tahrirat Kitabeti Muallimi	6000	6000	-----	-----
Tatbikat Muallim-i Ula	6000	7. 200	-----	-----
Tatbikat Muallim-i Sanisi	5. 400	6000	-----	-----
Tatbikat Muallim-i Salisi	4. 800	4. 800	-----	-----
Hademe(1 Baş hademe ve 4 hademe) ³⁸	9. 600	13. 200	-----	-----
Anbar ve Depo Memuru	4. 800	4. 800	-----	-----
DAİMİ MASRAFLAR				
Yiyecek	-----	-----	81. 000	120. 000
Elbise	-----	-----	30. 000	30. 000
Ufak tefek masraflar ve Kırtasiye	-----	-----	2. 500	5000
Aydınlatma ve Isıtma	-----	-----	6. 000	15. 000
Tabip, Hastabakıcı, Aşçı ve Yamağı ve Çamaşırıcı ücreti ile Ecza bedeli	-----	-----	10. 000	12. 000
Öğretim levazımatı	-----	-----	3. 000	5. 000
Kütüb ve Resail ile Mühimmat-ı Kırtasiye	-----	-----	4. 500	5. 000
TOPLAM	141. 000 Kr.	160. 800 Kr.	137. 000 Kr.	192. 000 Kr.

³⁸ 1918 yılı bütçesinde baş hademeye aylık 300 kuruş, diğer hademelere 200 kuruş maaş tahsis edilmiştir.

Tablo 8’de görüldüğü gibi, vilayetin 1918 yılı masraf bütçesine Dârümuallimin idare ve eğitim kadrosunun bir yıllık toplam maaşı için 160.800, sürekli masrafları için de 192.000 kuruş tahsisat konulmuştur.

Tablo 9
Diyarbakir Vilayeti 1918 (R. 1334) Yılı Çeşitli Maarif Masrafları Bütçesi

MEKTEPLERİN TAMİR MASRAFLARI			
MASRAFIN CİNSİ	1917	MASRAF	1918
Beşiri kazası ibtidaî mektepleri tamiri	1. 500		1. 500
Cizre kazası ibtidaî mektepleri tamiri	1. 500		1. 500
Çermik kazası ibtidaî mektepleri tamiri	2000		2000
Diyarbakir kazası ibtidaî mektepleri tamiri	5. 000		17. 000
Siverek kazası ibtidaî mektepleri tamiri	2. 000		5. 000
Savur kazası ibtidaî mektepleri tamiri	3. 000		2. 000
Dârümuallimin tamiri	10. 000		10. 000
Mardin idadî mektebi tamiri	2. 000		2. 000
TOPLAM	27. 000 Kuruş		41. 000 Kuruş
MEKTEPLERİN KİRA MASRAFLARI			
Palu kazası ibtidaî mektepleri kirası	750		750
Cizre kazası ibtidaî mektepleri kirası	750		750
Çermik kazası ibtidaî mektepleri kirası	500		500
Diyarbakir kazası ibtidaî mektepleri kirası	2. 400		10. 000
Derik kazası ibtidaî mektepleri kirası	600		600
Silvan kazası ibtidaî mektepleri kirası	750		2. 250
Siverek kazası ibtidaî mektepleri kirası	1. 200		2. 400
Savur kazası ibtidaî mektepleri kirası	1. 500		1. 500
Lice kazası ibtidaî mektepleri kirası	1. 000		1. 000
Mardin kazası ibtidaî mektepleri kirası	1. 800		7. 200
Midyat kazası ibtidaî mektepleri kirası	750		1. 350
Maden kazası ibtidaî mektepleri kirası	1. 200		1. 200
Nusaybin kazası ibtidaî mektepleri kirası	600		600
Viranşehir kazası ibtidaî mektepleri kirası	1. 200		1. 200
Resulayn kazası ibtidaî mektepleri kirası	-		3. 600
Siverek İdadî Mektebi kirası	6. 156		6. 156
Mardin Yatılı Aşair Mektebi kirası ³⁹	-		-
Maden İdadî Mektebi kirası	1. 200		4. 800
TOPLAM	22. 356 Kuruş		45. 856 Kuruş
MUHTELİF MASRAFLAR			
Muallimler Harcırahı	15. 000		15. 000
Haleb Darümuallimat’ında tahsilde bulunan kız talebelerin yıllık masrafı	30. 000		30. 000
Avrupa’ya gönderilecek talebe masrafı ⁴⁰	-		40. 000
İbtidaî mektepleri Sicil ve İhsaiyat(İstatistik) Kâtibi maaşı ⁴¹	-		4. 800
İlköğretim Meclisi ile Maarif Encümenleri kırtasiye masrafı	2. 000		2. 000
Öğretim metodu için merkeze çağrılacak muallimlerin yemek masrafı ⁴²	-		-

³⁹ Hükümetçe 4. 800 kuruş teklif edilmesine rağmen, Vilayet meclisince kabul edilmemiştir.

⁴⁰ Bu yıl Avrupa’ya talebe gönderilmesi kararlaştırılmıştır.

⁴¹ Yeni oluşturulmuştur.

⁴² Hükümetçe 6. 000 kuruş teklif edilmesine rağmen, Vilayet Umumi Meclisince kabul edilmemiştir.

Gayret ve mesaisi görülen muallimlere teşvik olarak verilecek mükâfat ⁴³	-	-
İbtidai mektepleri mükâfat dağıtımı ⁴⁴	-	-
İdadî mektepleri mükâfat dağıtımı ⁴⁵	-	-
Kırtasiye için Maarif İdaresi'ne yardım	-	1. 000
İbtidai mekteplere devam eden fakir çocukların öğretim masrafı	3. 125	6. 000
TOPLAM	50. 125 Kuruş	98. 800 Kuruş

Tablo 9'da görüldüğü gibi, Vilayetin 1918 yılı masraf bütçesinde, eğitim kurumlarının tamiri için 41.000, kira bedelleri için 45.856 ve sair muhtelif masraflar için 98.800 kuruş tahsis edilmiştir.

Vilayetin 1918 yılı maarif maaş ve masraflarının toplamı dikkate alındığında, 1917 yılına göre yaklaşık 500.000 kuruş artış göstererek 1.559.211 kuruştan 2.045.006 kuruşa yükseldiği tespit edilmektedir. Kütüphaneler kısmına aktarılan 17.400 kuruşluk "Millî Kütüphaneler Masrafı" da eklendiğinde bu miktar 2.062.406 kuruşa çıkmaktadır.

I. Dünya Savaşı yıllarında, maaşı düşük bazı memurlara olağanüstü ek aylık ücret verilmek üzere, vilayetlerin hususi bütçelerinin çeşitli fasıl ve maddelerinden tasarruf yoluyla bir miktar fazla gelir elde edilerek bütçelerde ayrı bir madde oluşturulmuştur. Bu doğrultuda, Diyarbekir vilayetinde bütçeye ilave edilen gelirin büyük bir kısmının maarif harcamaları ile mektep maddelerinden kısılarak sağlandığı görülmektedir.⁴⁶

Yine I. Dünya Savaşı yıllarında, Diyarbekir başta olmak üzere bütün vilayetlerdeki özel idare memurları ile mektep muallimlerine de ekmek bedeli verilmesi planlanmıştır. Buna göre, mahalli gelir müsait olduğu taktirde bütçeye "Tahsisat-ı Lazime"(ihtiyaç ödeneği) maddesi konularak muallim ve memurlara buradan ekmek bedeli verilecektir.⁴⁷

1919 yılında, Diyarbekir Maarif Müdürlüğü ekonomik açıdan büyük bir sıkıntı çekmekteydi. Nitekim Maarif Müdürlüğü'nden Maarif Nezareti'ne gönderilen telgrafnamede; "1917(R. 1333) senesinde emanete kalan aşar yardım hissesi olarak 3.527.400 kuruşun 1918(R. 1334) senesi zarfında hususi bütçeye aktarılması lazım geldiği halde henüz havalesinin gelmediği; parasızlık ve maaşsızlık yüzünden muallimler elim bir sefalet içinde bulduklarından mekteplerin ekserisi kapanmaya mahkûm bulunduğu" ifade edilmekte ve maârifin içinde bulunduğu durum açıkça gözler önüne serilmektedir.⁴⁸

Sonuç

Osmanlı Devleti, Tanzimat'tan itibaren bütün mali yetersizliklere rağmen hem merkezde hem de vilayetlerde modern eğitim sistemini yaymanın gayreti içine girmiş ve hususi maarif gelirleri temin

⁴³ Hükümetçe 3. 000 kuruş teklif edilmesine rağmen, Vilayet Umumi Meclisince kabul edilmemiştir.

⁴⁴ Hükümetçe 10. 000 kuruş teklif edilmesine rağmen, Vilayet Umumi Meclisince kabul edilmemiştir.

⁴⁵ Hükümetçe 3. 000 kuruş teklif edilmesine rağmen, Vilayet Umumi Meclisince kabul edilmemiştir.

⁴⁶ BOA, DH. UMVM, 144/16, Diyarbekir Vali Vekili Bedreddin'in Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 24 Aralık 1916 (11 Kânunuevvel 1332) tarihli telgraf.

⁴⁷ BOA, DH. UMVM, 45/33; DH. UMVM, 161/37, Dahiliye Nezareti'nden Diyarbekir Vilayeti'ne gönderilen 17 Eylül 1919 (17 Eylül 1335) tarihli tahrirat.

⁴⁸ BOA, DH. UMVM, 3/59, Maârif-i Umumiye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 19 Ekim 1919 (24 Muharrem 1338) tarihli tahrirat.

etme arayışını sürdürmüştür. Elde edilen söz konusu gelirler, vilayet dâhilindeki eğitim kurumu ve çalışanlarının masraf ve maaşlarını karşılamak üzere kurusu kuruluşuna hesaplanarak gerekli tahsisat yapılmıştır. Ancak, I.Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında meydana gelen olumsuz gelişmeler bütün devlet kurumları gibi, okulları ve maarif teşkilatını da olumsuz yönde etkilemiş; Maarif Nezareti ve Maarif Müdürlükleri bir bütün olarak işlemez hale gelmiştir.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Dâhiliye(BOA, İ. DH), 1332. S. 24; 37, 1332. S. 24 ; 1332. L. 15; 1332. L. 26
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA, İ. DÜİT, 66-2/6-1; 66-2/6-3; 66-2/6-6; 66-2/6-7
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Maarif (BOA, İ. MF), 1320. Z. 26
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Umum Vilayat Müdüriyeti (BOA, DH. UMVM), 21/50; 128/75; 128/27; 70/39; 128/38; 21/46; 151/96; 144/16; 45/33; 161/37; 49/1; 3/59
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Şura-yi Devlet (BOA, ŞD), 218/39
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Tesri'-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (BOA, DH. TMİK. S), 1/54; 1/69; 2/103
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Perakende Başkitabet (BOA, Y. PRK. BŞK), 52/50
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Esas Evrakı (BOA, Y. EE), 131/22

B. Salnameler

Diyarbakir Vilayet Salnamesi (DVS), H. 1312

C. Gazeteler

Diyarbakir Gazetesi, No: 1739

D. Telif Eserler

- Kılıç, Selda, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Vilayet Bütçeleri", Tarih Araştırmaları, Sayı: 31, Yıl: 2002, s. 194-195
Kodaman, Bayram, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Ankara, 1991, s. 156-162